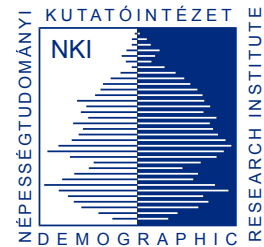

Társadalmi jelzőszámok és jelentések: múlt, jelen és jövő

Spéder Zsolt

„Paradigmaváltás a 21. század statisztikájában” MST és KSH

Az előadás témakörei:

- Fogalmak
- Múlt: a társadalmi indikátor mozgalom indulása, elméleti előfeltételezések, dimenziók
- Jelen: A társadalmi haladást mérő indikátorrendszer
- Jövő: Jelenbeli kihívások
- Néhány példa

Miért kell a múltról beszélni, mikor a jövőről van szó?

- Mer van egy tradíció, ami a 70-es években iskolákká szerveződött!
- Mert azóta folyamatos vita folyik?
- Mert a társadalmi szempontokat folyamatosan, eltérő módon veszik figyelembe!

Zapf könyv

A TÁRSADALMI JÓLÉT FEJLŐDÉSE ÉS A MODERNIZÁCIÓ*

Dolgozatom első részében a társadalmi jólét növekedésére és a modernizációra vonatkozó néhány empirikus összehasonlítással foglalkozom, olyan munkák felhasználásával, amelyek ezt minél több országra nézve lehetővé teszik. Az európai országokra különös figyelmet fordítok, ugyanakkor a mérés és az indikátorképzés kérdéseit is tárgyalni fogom.

A második részében több elméleti következtetést vonok le az összehasonlításokból, éspedig a jóléti fejlődés és a modernizáció összefüggésére, a világban mutatkozó egyenlőtlenségre, valamint a gazdag társadalmak jövőbeli jóléti fejlődésére vonatkozóan. Ezek a következtetések a kapitalista és a szocialista rendszer versenyének lezárulása nyomán előállt új világhelyzetről szólnak; meglehet, erkölcsileg sokkolók lesznek, véleményem szerint azonban nem térhetünk ki előlük.

Empirikus összehasonlítások

I.

A jólét és a modernizáció sokat bírált standard mérőszáma az egy főre jutó bruttó társadalmi termék, amely „meg-

* Wohlfahrtsentwicklung und Modernisierung. Megjelent: *Wolfgang Glatzer* (szerk.): *Einstellungen und Lebensbedingungen in Europa. Soziale Indikatoren*. XVII. kötet. Campus, Frankfurt am Main, 1993, 163–176. o., valamint *Wolfgang Zapf*: *Modernisierung, Wohlfahrtsentwicklung und Transformation. Sociologische Aufsätze 1987 bis 1994* című kötetben, Sigma, Berlin, 1994. 175–186. o. Fordította: *Forintos György*.

Andorka könyv

TARTALOMJEGYZÉK

Magyarország az adatok tükrében

1. Népesedés és család (*Andorka Rudolf - Harcsa István*)
2. Oktatás (*Andorka Rudolf - Harcsa István*)
3. Gazdaság (*Gyulavári Antal*)
4. Foglalkoztatás (*Andorka Rudolf - Harcsa István*)
5. A lakosság jövedelme (*Andorka Rudolf - Harcsa István*)
6. Fogyasztás (*Andorka Rudolf - Harcsa István*)
7. Lakáshelyzet (*Vajda Ágnes - Farkas E. János*)
8. Egészségügyi állapot (*Vukovich György*)
9. Időfelhasználás és életmód (*Andorka Rudolf - Falussy Béla - Harcsa István*)
10. Művelődés (*Andorka Rudolf - Harcsa István*)
11. Környezetvédelem (*Vukovich György*)
12. Deviáns viselkedés (*Andorka Rudolf - Harcsa István*)

Társadalmi folyamatok

- Gazdasági szerkezet (*Bogár László*)
Munkaerőpiac: mitől legyünk pesszimisták? (*Köllő János*)
A nyolcvanas évek "kiszállalkozói" (*Laky Teréz - Neumann László*)
Válság, várakozások, vállalkozói hajlandóság (*Lengyel György*)
Társadalmi szerkezet (*Andorka Rudolf*)
Alapadatok a tudás-stílusok társadalmi megoszlásáról a nyolcvanas évek Magyarországon
(*Angelusz Róbert - Tardos Róbert*)
Társadalmi mobilitás (*Róbert Péter*)
Egyenlőtlenségtudat nemzetközi összehasonlításban (*Kolosi Tamás*)
Az anyagi életkörülmények alakulása (*Szántó János - Tóka Gábor*)
Néhány gondolat a szegénységről és a létminimumról (*Szalai Júlia*)
Gyorsjelentés a hajléktalanságról, Magyarországon, 1990 (*Győri Péter*)
Társadalmi problémákra és a szociálpolitikára vonatkozó vélemények a magyar társadalomban (*Tóth István György*)
Baráti kapcsolatok (*Utasi Ágnes*)
Családi viszonyok (*Cseh-Szombathy László*)
A magyar népesség egészségi állapotának fontosabb jellemzői a nyolcvanas években
(lakossági adatfelvételek alapján) (*Ujvári József*)
Erdélyi menekültek Magyarországon (*Sik Endre*)
Vallás és vallásosság (*Tomka Miklós*)
Statisztikai adatok az 1990-es parlamenti választások képviselőjelöltjeiről (*Vajda Ágnes - Farkas E. János*)
A választók társadalmi és politikai arculata (*Kolosi Tamás - Kovács Róbert - Tóka Gábor*)
A közvélemény a rendszerváltás folyamatában (*Bokor Ágnes*)

TÁRSADALMI

'ANDORKA' RUDOLF
KOLOSI TAMÁS
VUKOVICH GYÖRGY

RIPORT • 1990

deviancia bűnözés, alkoholizmus

gazdasági szerkezet

munkaerőpiac

lakáshelyzet

egyenlőtlenség, aritíndók

a képviselők társadalmi összetétele

az életszintvonal alakulása

politikai közvélemény

egészségi állapot

családi viszonyok

baráti kapcsolatok

Fogalmak:

Társadalmi indikátorok

- Társadalmi indikátoroknak tekinthetők „mindazon adatok, amelyek felvilágosítanak bennünket, a *struktúráról* és a *folyamatokról*, a *célokról*, és a *teljesítményekről*, az *értékekről* és a *véleményekről*” (Zapf, 1977)
- Társadalmi jelzőszámok olyan „...olyan statisztikai mutatók, amelyek valamely fontos társadalmi jelenség alakulásáról tömör és átfogó információt adnak és lehetőleg *hosszú idősorokban* állnak rendelkezésre”. (Andorka, 1996)

Társadalmi jelentés(ek)

- A társadalmi indikátorok elemzésével készült olyan *átfogó* és *téma-specifikus elemzések*, amelyek a politikai döntéshozók és a közvélemény számára készül.

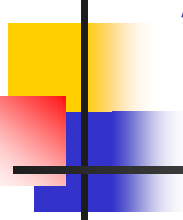
„Háttértételek”

- A társadalmi fejlődés, modernizáció koncepciója
- Nem csak a gazdasági növekedés fontos
- „Társadalom szabályozhatósága: megismerés (diagnózis), lehetséges alternatívák, konszenzusos döntés, eredmények értékelése

A társadalmi jelzőszámok „iskolái”

- (1) „erőforrások” elmélete (skandináv társadalomstatisztika)
  - Iskolai végzettség, jövedelem, vagyon, egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés (a társadalomstatisztika hagyományos területei)
- (2) a boldogság, elégedettség mérése (USA well-being kutatások)
- (3) az objektív körülmények és az életkörülmények „megélésének” együttes figyelembe vétele (német jóléti kutatások)

A (szubjektív) well-being megközelítés a gyakorlatban

- World Datatbase of Happiness

- <http://www1.eur.nl/fsw/happiness/>

- **Pl. Happy Life** (O-HL)

Self-report on single question:

" Taken all together, how would you say things are these days? Would you say that you are....?"

3 very happy

2 pretty happy

1 not too happy

Reference: Andrews, F.M. & Withey, S.B., ' Social Indicators of Well-being: Americans' Perceptions of Life Quality', Plenum Press, 1976, New York, USA

A társadalmi jelzőszámok „iskolái”

- (1) „erőforrások” elmélete (skandináv társadalomstatisztika)
- (2) a boldogság, elégedettség mérése (USA well-being kutatások)
- (3) az objektív körülmények és az életkörülmények „megélésének” együttes figyelembe vétele (német jóléti kutatások)

Dimenziók

Eric Allard (1972):

- „Having” (birtokolni)
- „Being” (lenni)
- „Loving” (szeretni, másokhoz kötődni)

GB

- Népesedés
- Háztartások és családok
- Iskolázottság
- Foglalkoztatás, munkapiac
- Jövedelem, anyagi jólét
- Kiadások, fogyasztás
- Egészség
- Társadalmi védőháló
- Közbiztonság
- Lakáshelyzet
- Környezet
- Közlekedés
- Életstílus

Jelen kiadványok

- Társadalmi helyzetkép
- A társadalmi jellemzők és ellátórendszerek
- Társadalmi Riport fejezetei 1990, 1992....2008,

Jelen: KSH

A társadalmi haladás mutatórendszere

- 1. Gazdasági mutatószámok
- 2. Társadalmi mutatószámok
- 3. Környezeti mutatószámok

- 1. Gazdasági mutatószámok
- 2. Társadalmi mutatószámok
  - 2.1. Néesség, család
  - 2.2. Oktatás
  - 2.3. Munkaerőpiac
  - 2.4. A fiatalok helyzete
  - 2.5. Az idősebbek helyzete
  - 2.6. Anyagi helyzet, fogyasztás, szegénység
  - 2.7. Lakásállomány
  - 2.8. Egészség
  - 2.9. Szociális védőháló
  - 2.10. Kultúra, szabadidő
  - 2.11. Közbiztonság
- 3. Környezeti mutatószámok

Jövő: a jelen kihívásai

- (1) A szubjektív jelzőszámok integrálása
  - A szubjektív jelzőszámok szisztematikus beépítése
  - A szubjektív és objektív jelzőszámok közötti összhang megteremtése
    - Makroszinten
    - Individuális szinten
- (2) Dinamikus, „(cserélődéses, turn-over)” mérőszámok
  - A változás sebessége
- (3) Integrált, „kompozit” mérőszámok kialakítása
  - HDI
  - Várható élettartam
- (4) Változó társadalom és annak változó értelmezése
  - Megfelelés a változó társadalomelméletekkel
  - Dialógus statisztikus-elemző-elméletalkotó között
- (5) Kinek és hogyan szól?

Jövő: a jelen kihívásai

- (1) A szubjektív jelzőszámok integrálása
  - A szubjektív jelzőszámok szisztematikus beépítése
  - A szubjektív és objektív jelzőszámok inkonzisztenciája
    - Makroszinten
    - Individuális szinten
- (2) Dinamikus, „(cserélődéses, turn-over)” mérőszámok
  - A változás sebessége
- (3) Integrált, „kompozit” mérőszámok kialakítása
  - HDI
  - Várható élettartam
- (4) Változó társadalom és annak változó értelmezése
  - Megfelelés a változó társadalomelméletekkel
  - Dialógus statisztikus-elemző-elméletalkotó között
- (5) Kinek és hogyan szól?

(In)Konzisztenciák: társadalmi szinten

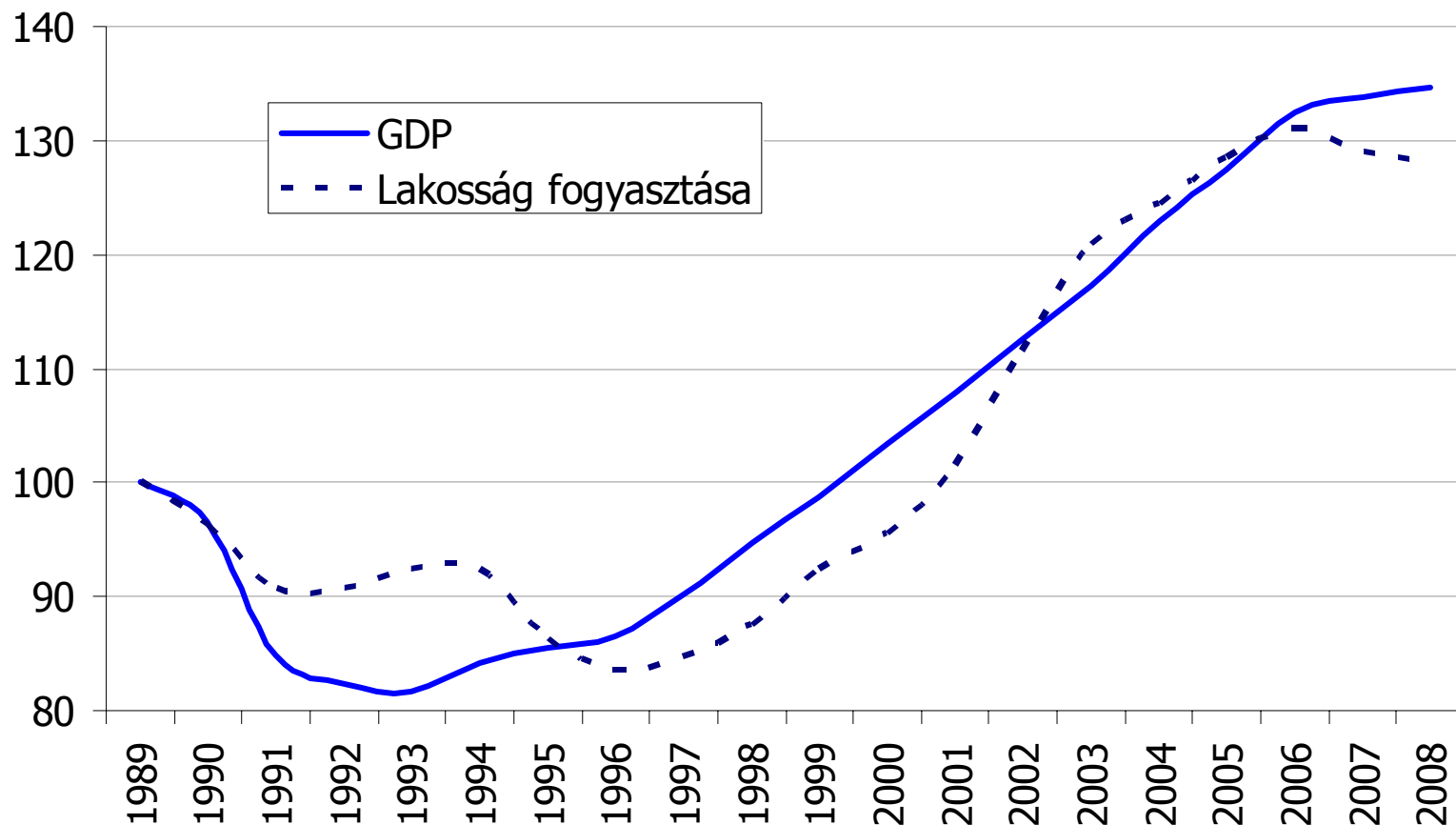

Példák

- Elégedettség az anyagi helyzettel
- Teljes termékenységi arányszám és összes tervezett/kívánt gyerekszám
- .....

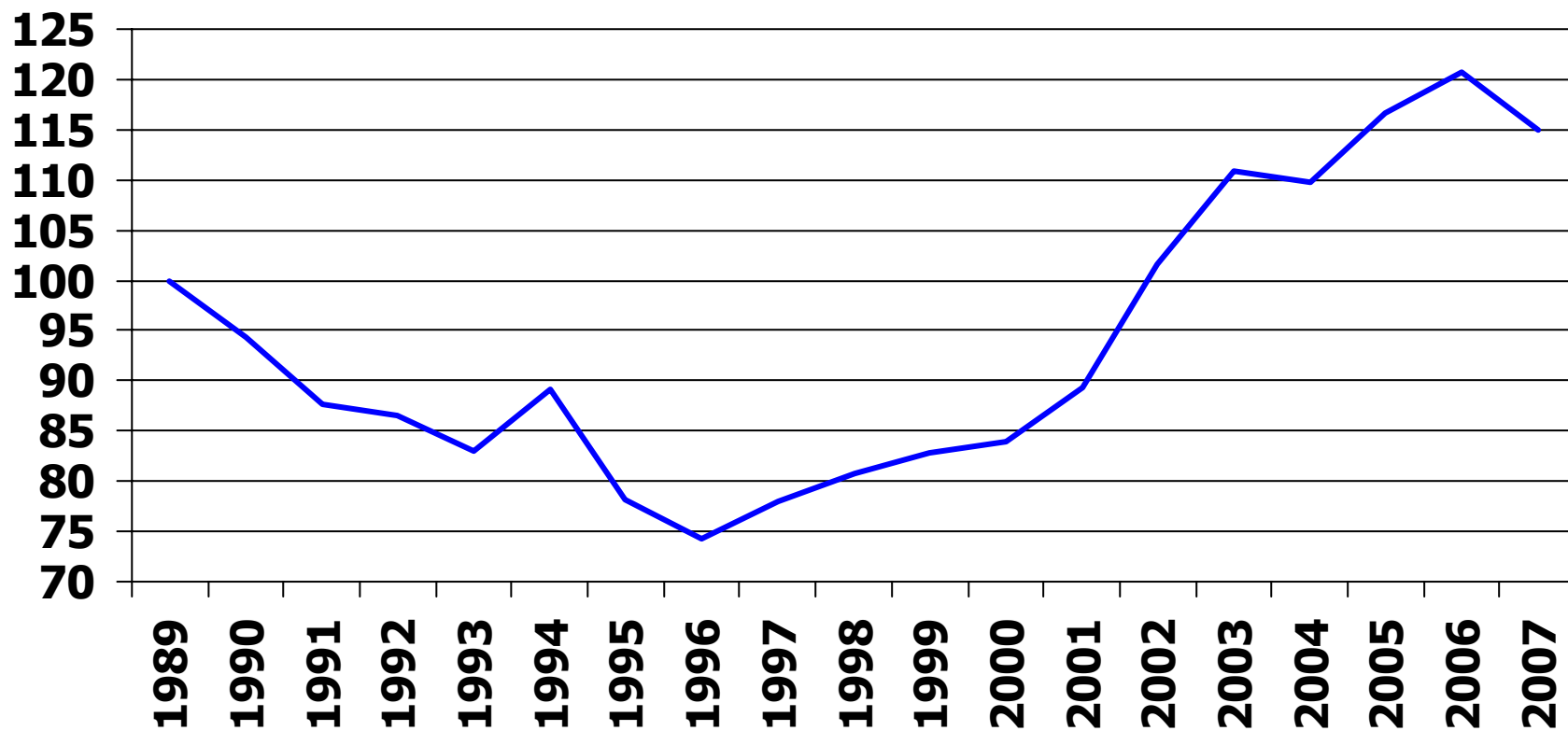

A GDP és a lakossági fogyasztás alakulása 1989–2008 (1989 = 100)

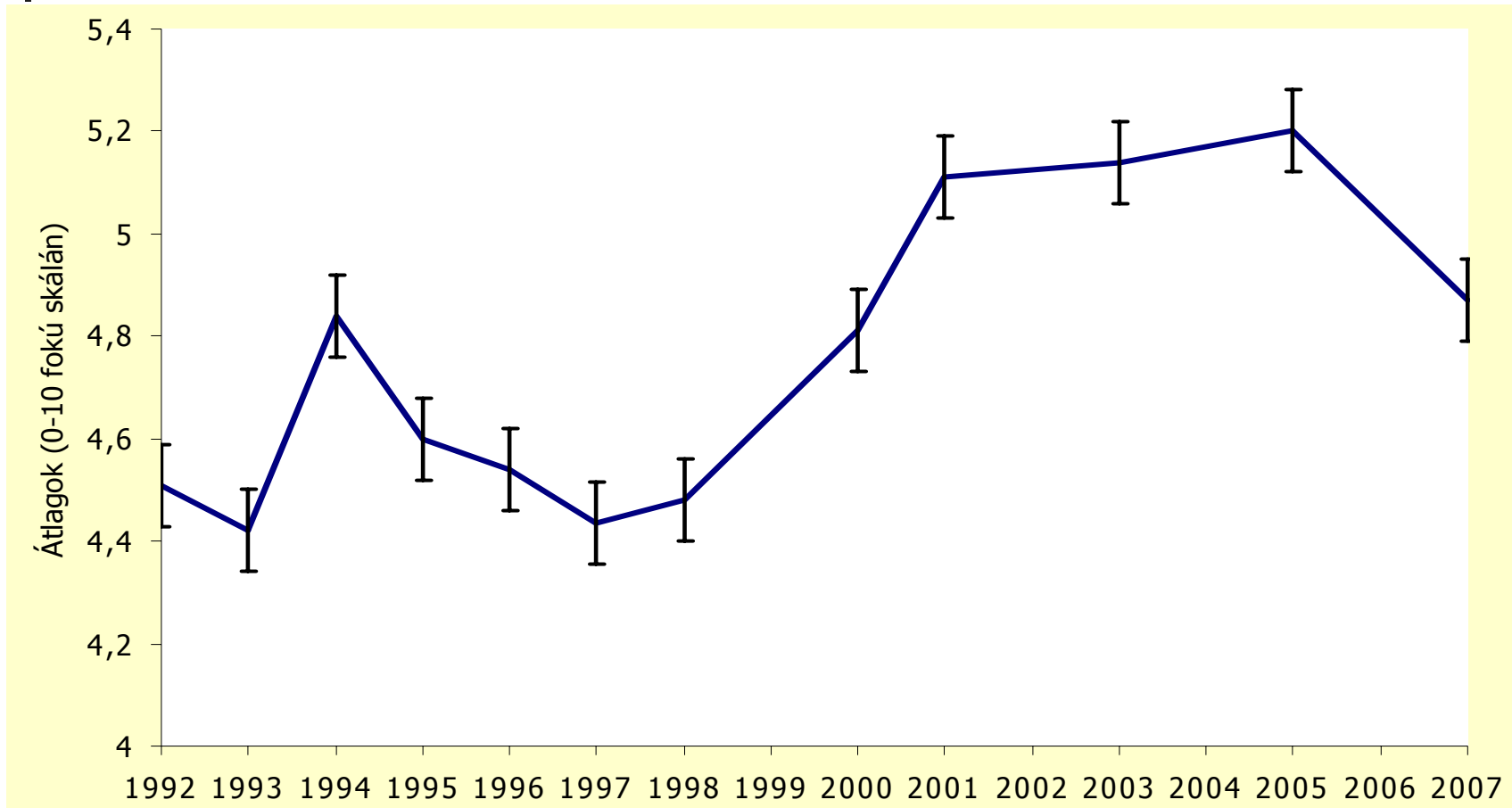

Reálkereseti index, 1989–2007

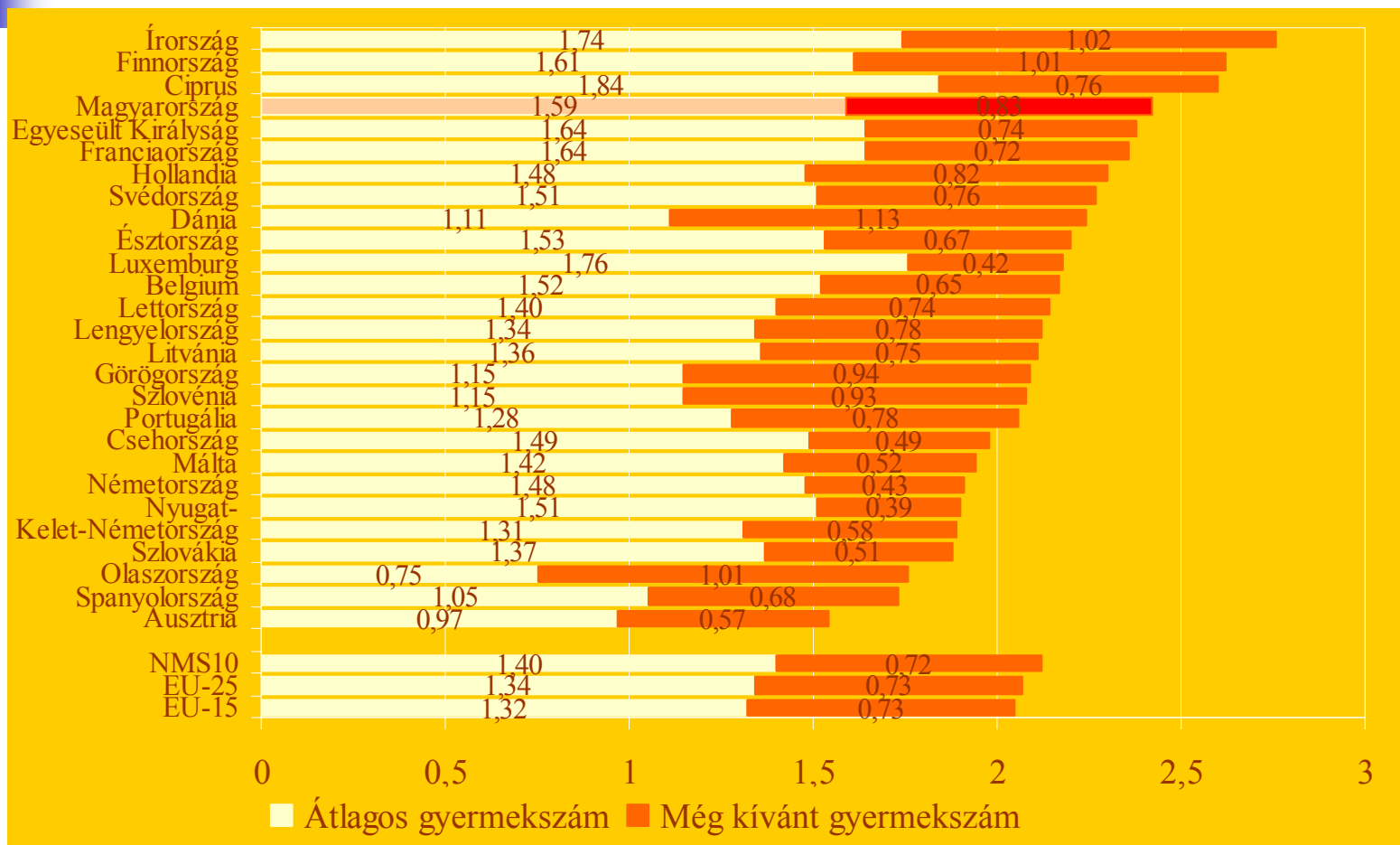
1989 = 100

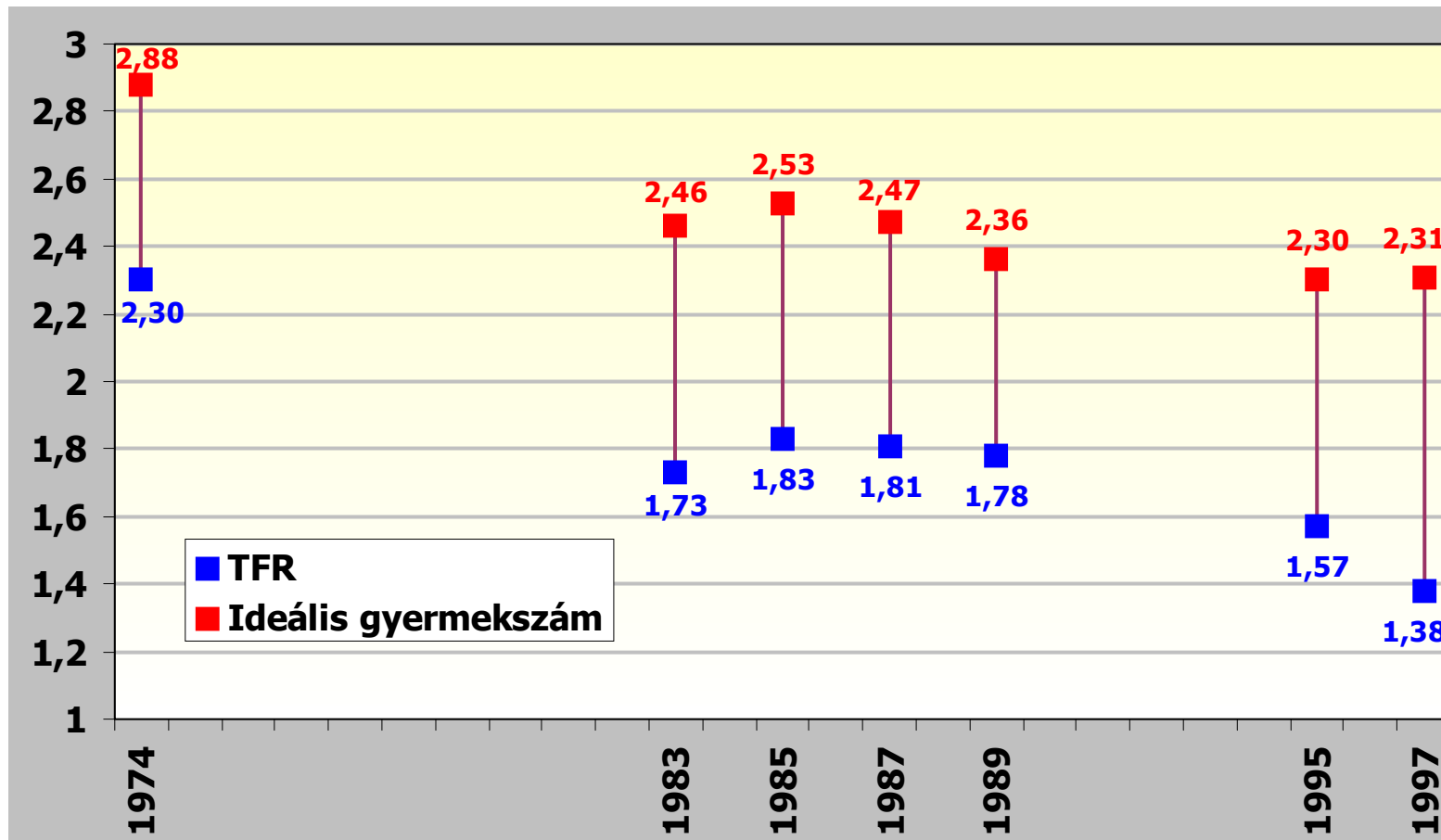
Az életszínvonallal való elégedettség 1992 és 2007 között (átlagok a kvázi mérési hiba bekalkulásával)

Átlagos (TFR) és kívánt gyermekszám az EU országokban, 25–39 éves nők körében

A teljes termékenységi arányszám (TFR) és az ideális gyermekszám-átlag alakulása Magyarországon 1974–1997 között

(In)Konzisztenciák: egyéni szinten (W. Zapf)

Objektív körülmények	Szubjektív „jól-lét”	
	előnyös	hátrányos
Előnyös	JÓLÉT	DISSZONANCIA
Hátrányos	ADAPTÁCIÓ	DEPRIVÁCIÓ

(2) Dinamikus indikátorok kidolgozása, *rendszerzése*

A haladás, változás sebességéről adnak számot (stock-flow akkurátus követése), pl.:

- Szegénység:

- Szegények részaránya vs. szegénnyé válók és szegénységből kiemelkedők

- Munkapiac:

- Munkanélküliségi ráta vs. Munkájukat elvesztők, munkát találók

- Piac:

- Vállalkozások száma: megszűnő és újonnan alapított

- Háztartásszerkezet, pl. egyszülős családok:

- Egyszülős családok részaránya vs. Egyszülössé váló családok, megszűnő egyszülős családok, a gyerek az első tizenöt évében élt-e, és átlagosan hány évet egyszülős családban

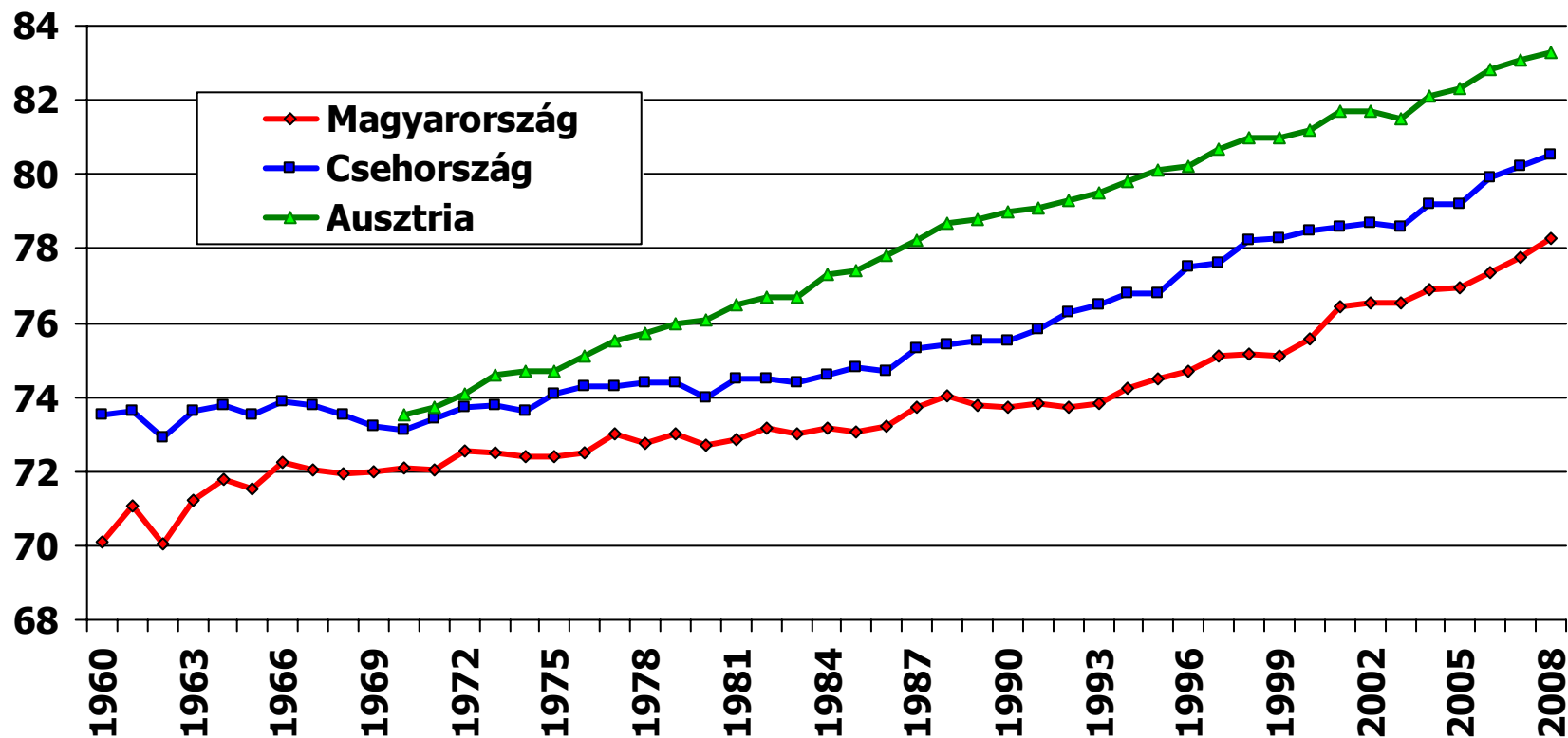
- .....

(3) Kompozit indikátorok

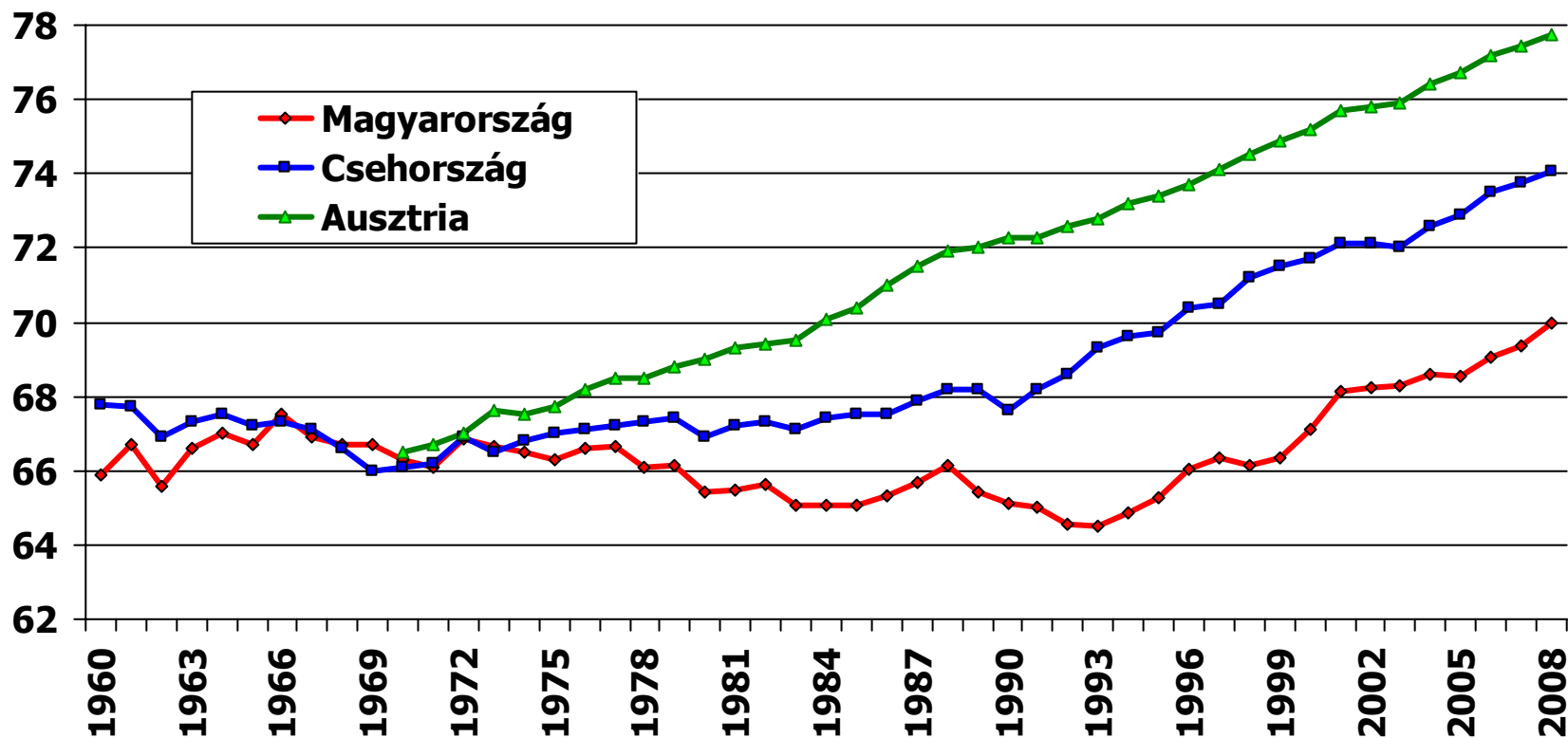
- Egy indikátorral kívánja leírni a társadalmat
  - GDP
  - HDI (Human Development Index)
    - Várható élettartam
    - Tudás, iskolázottság
    - Egy főre jutó GDP, vásárlóerő paritáson (ppp)
  - HLEI (Happy Life Expectancy Index)
  - Várható élettartam

Nők születéskor várható átlagos élettartama (év) Magyarországon, Csehországban és Ausztriában, 1960–2008

Férfiak születéskor várható átlagos élettartama (év) Magyarországon, Csehországban és Ausztriában, 1960–2008

(4) Társadalomelméleti kihívások

Folyamosan változik elképzelésünk a világról:

- Ipari társadalom
- Szolgáltatói társadalom
- Önkiszolgáló társadalom
- A munka társadalma („Arbeitsgesellschaft“)
- Kockázati társadalom („Rizikogesellschaft“)
- Szabadidő társadalom („Leisure socitey“)
- Élménytársadalom („Erlebnissgesellschaft“)
- Non-stop társadalom
- Virtuális társadalom
- Társadalmi tőke
- .....

Mit és hogyan mérjük?

- **Kockázati társadalom („Rizikogesellschaft”)**
  - **Objektív:**
    - Adott idő alatt csődbe ment (kis)vállalkozások
    - Munkanélkülivé válás kockázata
    - Munkahelyszerzés esélye
    - Határozotalan idejű munkaszerződéssel rendelkező dolgozók aránya
  - **Szubjektív:**
    - Félelem atomkatasztrófától, környezeti krízistől
    - Félelem a migránsoktól
    - Félelem a munkahely elvesztésétől
    - Kockázatvállalási hajlandóság
- **Társadalmi tőke**
  - **Objektív:**
    - Egyszemélyes házatrtások
    - Barátok száma
  - **Szubjektív:**
    - Bíz-e a másik emberben
    - Magukat magányosnak érzők részaránya

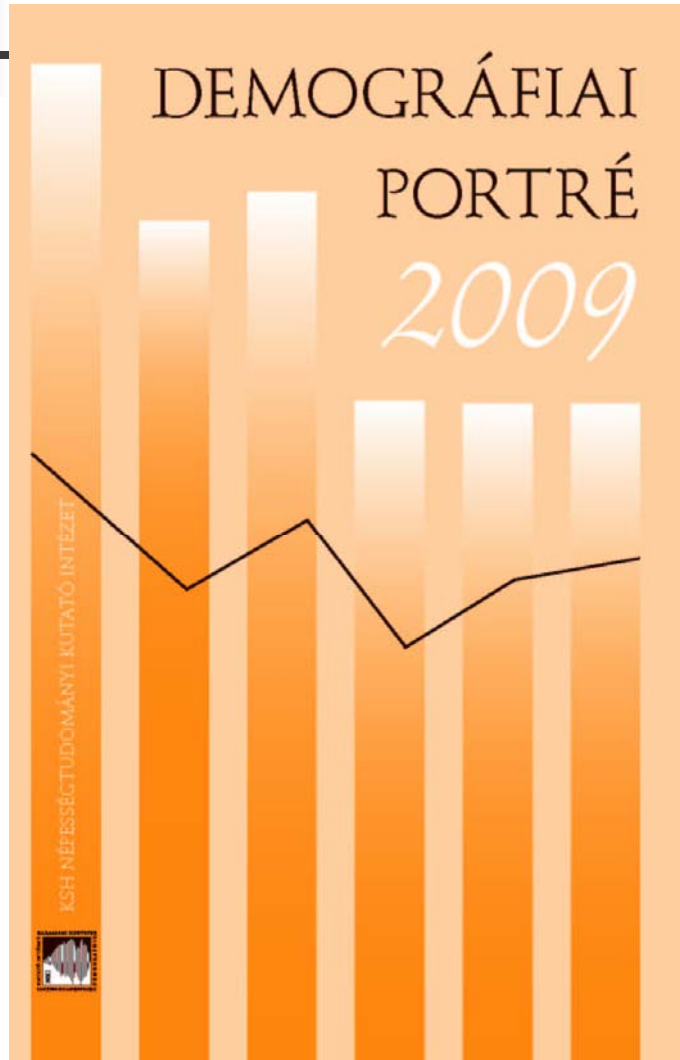
(5) Kinek készülnek?

- A politikai döntéshozók részére
  - A politikai döntések előkészítése
  - Helyzeteleírás, problémafeltárás, lehetséges alternatívák, intézkedések hatásossága
- A nyilvánosság számára
  - A politikai döntések ellenőrizhetősége
  - A cselekvő társadalom

Társadalmi jelentések

- Nemzetközi szervezetek jelenései (Világbank, ENSZ, OECD, EU)
- Ország-jelentések
  - Magyarország
    - Társadalmi Riport, 1990,1992,...2008
    - Társadalmi Helyzetkép, 2002, 2003,..2005
    - Társadalmi ellátórendszer
  - Németország: Datenreport 1988 ,..., 2008
  - GB: Social Trends
- Specifikus jelentések
  - Jelentés az oktatásról
  - Munkapiaci Tükör
  - Idősek: „Ezüstkor”
  - Gender: Nők és férfiak, Szerepváltozások
  - **Demográfiai Portré 2009**

Demográfiai Portré 2009

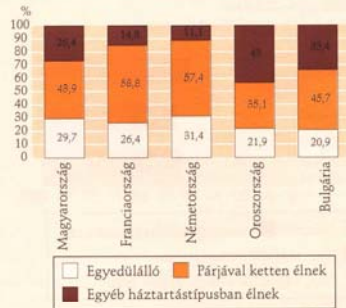

AZ IDŐSEK HÁZTARTÁSSTRUKTÚRÁJA NÉHÁNY EURÓPAI ORSZÁGBAN

A hazai idősebb korosztályok háztartástervezetének legfontosabb jellemzője, hogy magas az egyedül élők aránya, és alacsony azoké, akik gyermekeikkel vagy egyéb rokonnal élnek együtt. Ez nem minden európai országban van így. Például Németországban vagy Franciaországban sokkal magasabb – a 60–78 éves népességnek közel 60 százaléka – azoknak az aránya, akik párjukkal élnek. A magyarhoz hasonlóan alacsony a bolgárok adata, és ennél lényegesen alacsonyabb az oroszoké. A 65–78 éves orosz népességnek mindössze 35 százaléka él párjával kettesben egy háztartásban. Ennél jóval magasabb Oroszországban a gyermekeikkel, a többgenerációs családokban élők száma (43,0 százalék). A témára vonatkozó kutatások azt igazolják, hogy az esetek túlnyomó többségében ezek az együttélési formák – csakúgy mint Magyarországon esetében – inkább

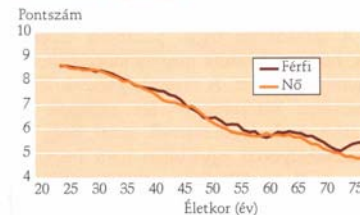
kényszeren alapulnak, kevésbé áll mögöttük a generációk közötti szolidaritás, a szívesen vállalt és preferált együttélési forma.

A 60–78 éves népesség háztartásstruktúrája, 2000 körül

Forrás: Gender and Generation Survey, I. kérdézési hullámok. 2000 körül, Saját számítás.

6. ábra. Az egészségi állapot értékelése 0–10-es skálán, 2004 (éveses mozgó átlagok)

Forrás: NKI Életünk fordulópontjai demográfiai adatfelvétel, 2004. Saját számítás.

korosztályban 55 százalék volt azoknak az aránya, akiknek mindennapi életvitelét valamilyen betegség korlátozza. Súlyos korlátozottságról számolt be a korosztály 18 százaléka, enyhéről 21, változó korlátozottságról pedig 16 százalék. A férfiakat és a nőket összevetve azt állapíthatjuk meg,

hogy a nők körében magasabb a mindennapokat korlátozó egészségi problémák jelenléte. A férfiaknak 51, míg a nőknek 57 százaléka volt érintett. Ennek egyik oka az, hogy a férfiak magasabb halandósága miatt a 65 éves és idősebb férfiak a hasonló korú nőknél szelektáltabb csoportot alkotnak, mivel a legnagyobb betegségi kockázattal rendelkező csoportok (alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők, fizikai munkát végzők) jelentős része meg sem éli ezt az életkort. Szintén az eltérő várható élettartammal függ össze, hogy a 65 éven felüli nők körében magasabb a nagyon idősök aránya, akiknek még rosszabb az egészségi állapota. A harmadik ok, hogy a nők könnyebben tudatosítják és vállalják a betegségeiket, mint a férfiak. Végül szerepet játszik az is, hogy a nők körében többen élnek egyedül. Az egyedüllet pedig növelheti a betegség kockázatát, illetve az egyedülletből adódó

Demográfiai Portré 2009: publikációs célok

A legfontosabb népesedési folyamatok *közérthető és szakszerű* bemutatása

- *Összehasonlító szemlélet*: Népesedési folyamatok (ha lehet) mindig nemzetközi összehasonlításban
  - Kiválasztott, releváns nyugati országok
  - Volt szocialista országok
- *Időszemlélet*: Jelen 2-3 év, közelmúlt 1989-
- Objektív folyamatok mellett az *érintettek tapasztalatai, véleményei*
- Grafikus ábrázolás
- *Segédletek*: Fogalmak, ajánlott irodalom, honlapcímek
- *Boksz-ok*: Érdekességek, megválaszolatlan kérdések
- *Közéleti szempont*: Ráirányítani a figyelmet az „akut” népesedési problémákra

Összegzés

- A társadalmi indikátorok, társadalmi jelentések mozgalmának tanulságos múltja van
- A jelen kihívásai
  - (1) A szubjektív jelzőszámok integrálása
  - (2) Dinamikus, „(cserélődéses, turn-over)” mérőszámok
  - (3) Integrált, „kompozit” mérőszámok kialakítása
  - (4) Változó társadalom és annak változó értelmezése
  - (5) Kinek és hogyan szól?
- Demográfiai Portré 2009

Köszönöm a figyelmet!

